

УДК 343.2

В. О. Туляков,
докт. юрид. наук., проф.,
проректор із міжнародних зв'язків
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО СЬОГОДЕННЯ: РЕНЕСАНС МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У роботі зроблено спробу надати орієнтири щодо формування кримінально-правового законодавства, для якого ідея сталого розвитку є головною правотворчою ідеєю, ідеєю сучасного регулювання найбільш важливих процесів динаміки взаємодії правової та злочинної поведінки, а так само зловживань правом із боку всіх суб'єктів кримінальних правовідносин.

***Ключові слова:** кримінальна політика, кримінальний проступок, криміналізація, ліміти правової заборони.*

Сучасне кримінальне право розглядається як необхідний інструмент забезпечення суспільної і національної безпеки, гарант суспільного спокою, що специфічними засобами регулює антисоціальну активність суб'єктів злочину. Причому здебільшого воно базується на сукупності деідеологізованих ідей, втілених у відповідній культурним традиціям кодифікації. Такі ідеї виходять із констатації відповідності кримінального права моральним уявленням про добро і зло, справедливість і рівність, спорідненої із презумпцією адекватного усвідомлення кримінально-правової заборони громадянами. Водночас ця констатація не обмежується виключно межами суто кримінального законодавства.

Славетні слова Ч. Беккарія про те, що є три джерела моральних та політичних принципів, які лежать в основі поведінки людей – Боже одкровення, Закони природи та Суспільні договори, – все більше пов'язують із необхідністю послідовних і динамічних змін у кримінально-правовій доктрині та політиці сьогодення. Це зумовлено тим, що суспільство стає дедалі складнішим. Разом із ним складнішають право і кримінальне право,

зокрема. Кримінальне право зіштовхується з усе новими і новими життєвими реаліями. Погляди на кримінальний примус з боку фахівців людей, які відчували на собі дію кримінального права, чи пересічного населення не стоять на місці. Кримінальне право має прийняти ці виклики. Проте ренесанс неокласичної ідеології поглядів на розподіл влади, характеристики та цілеспрямованість дії кримінального права, особливості визначення підґрунтя сучасних кримінально-політичних ідей на злочин та покарання, вочевидь, займають все більше місце у дослідженнях сучасних науковців.

Саме тому все частіше у кримінально-правових дослідженнях йдеться про необхідність осмислення духовних та природничих засад кримінальної політики (О. М. Костенко, П. Л. Фріс, Н. А. Савінова), перехід до визнання певних конструктів суспільної моралі як першоджерел правозастосування у кримінальних правовідносинах (В. С. Ковальський, А. С. Оцяця, К. С. Бухтіярова), значення динамічних змін у суспільних відносинах для визначення потенційної та реальної кримінальної відповідальності (Ю. В. Баулін, В. К. Гришук), гармонічне поєднання публічних і приватних начал у кримінально-правовому регулюванні (Сабіно Касезе, В. О. Туляков, О. М. Поліщук).

Це наштовхує не лише на подальше розв'язання питань адитивності кримінально-правового регулювання (М. І. Панов), а й на розуміння сутності відтворення духовних, природничих і соціальних законів розвитку суспільства у кримінально-правовій доктрині та законодавстві.

У даному випадку йдеться перш за все про моральні ліміти введення, застосування та певної зміни кримінально-правової заборони, які базуються на:

1) визнанні *додатковості* кримінально-правового та адміністративно-правового примусу у системі державного впливу на поведінку осіб. Вважається, що саме адитивний характер кримінального права робить його остаточною жорстко формалізованою закритою галуззю права, хоча за слушним зауваженням О. М. Костенка, гіпотетична тижнева ліквідація

кримінально-правових заборон призвела б країну до колапсу. Отже, справа в тому, що системна остаточність кримінально-правових заборон серед методів державного впливу ще не зазначає їхньої непотреби суспільству. Кримінально-правове запобігання злочині вам, за ідеями Ч. Бекарія, – це перш за все дія кримінального Закону в цілому, а не виключно окремих його норм та інститутів. Норми з подвійною превенцією, злочини без жертв, мета покарання є підтвердженням цієї тези, оскільки превентивна функція останніх є додатковою, а не основною. Відповідність кримінально-правової заборони оцінці такої заборони у населення робить закон ефективним, в противному разі справа йдеться про розповсюдження аномії і правового хаосу, що відображується як у правовому нігілізмі населення, так і у революційній цілеспрямованості дій керуючої еліти на задоволення власних потреб;

2) *пропорційності* кримінально-правового впливу. Реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин викликає необхідність диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного; її кримінальності; ступеню тяжкості вчиненого злочину; потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти. При цьому йдеться йде не лише щодо встановлення ідеалів соціальної справедливості у процесі реалізації кримінальної відповідальності. Структурно-функціональний аналіз кримінального права вимагає від сучасних дослідників зосередження не лише на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід), чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), а й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми взагалі. У цьому сенсі вкрай важливим стає питання щодо аналізу місця і ролі каральної та профілактичної сутності кримінального права у царині протидії злочинності;

3) *солідарність* із процесом кримінально-правового впливу визначає моральний ліміт адекватності кримінально-правової заборони, тобто як і наскільки характеристики окремих кримінально-правових норм та інститутів інтерпретуються суспільством у кримінально-правовій доктрині, наскільки сама доктрина та чинне законодавство відповідають ступеню розвитку суспільства та його морально-психологічному стану. Саме суспільне розуміння злочину та злочинного є певною предтечею криміналізації чи укритої або прихованої декриміналізації діяння, оскільки частота поширеності правопорушення та його моральна дозволеність для пересічних громадян роблять неефективною будь-яку кримінальну заборону. В остаточному вигляді буде йтися про розповсюдженість злочинної поведінки як такої, що дозволяється більшістю суспільства та веде до тотального колапсу інститутів влади й громадянського суспільства. Поруч із цим принцип солідарності розкриває уявлення населення та держави про місце певних заборон у життєдіяльності суспільства;

4) *поважання* як принцип адекватності заборони зазначає відповідність якості та кількості заборон моральним очікуванням населення й суспільним традиціям.

З нашої точки зору, система кримінально-правових заборон є оптимальним гарантом конституційних принципів (негативна конституція країни), який має тенденцію до поширення й ускладнення. Водночас спрощення структури кримінально-правових заборон веде до зниження якості правового регулювання. Але якщо ідеологічна позиція правлячої верхівки знаходить своє відображення у моральних установках громадян, – норма спрацьовує. У цьому разі ми маємо справу із характеристиками надмірної криміналізації. Протилежністю цьому виступає саме поширеність аномії, масове нехтування правом, зловживання правом і правовий нігілізм. При цьому девіації акумулюються до моменту їхньої нейтралізації сукупністю соціальних факторів (неефективність поведінки перш за все).

Зростання девіантної поведінки поряд із зловживаннями правом є, на жаль, нормою у сучасному суспільстві. Патологічним стає послідовне виконання правових заборон. Водночас, культурна чи правова нейтралізація заборони та аккультурація девіації веде до зниження тиску кримінальності у суспільстві.

Дія соціальних і природничих процесів, які впливають на кримінальне право, загалом пов'язана із його динамічними характеристиками.

У більшості досліджень дія права розглядається як сукупність форм реалізації його юридичних властивостей як у статиці, що визначається його юридичним змістом, так і динаміці, що пов'язана із процесом виникнення, формування та реалізації відповідного правила поведінки. Соціальні та природні процеси, які пов'язані із формуванням кримінально-правових заборон, реалізуються у динамічних характеристиках сучасних кримінальних правовідносин.

Динамічні аспекти дії кримінально-правової заборони розглядаються виключно у сенсі аналізу правореалізації – питань кваліфікації злочинів, призначення покарання, тощо.

Разом із тим, характеристики динаміки кримінального права є набагато ширшими. «Динаміка, тобто реалізація і розвиток кримінального права, – писав А. Е. Жалинський, – охоплює всі процеси його функціонування – криміналізації та декриміналізації, розробку кримінально-правових позицій, які пов'язані або безпосередньо не пов'язані із використанням кримінального закону, виключно професійну діяльність із його застосування, забезпечення виконання кримінально-правових рішень та ін.»¹.

Раніше ми вже наголошували на тому, що діада «злочинність – кримінальна віктимність» являє собою самоорганізовану надсистему, в якій зазначені відкриті гомеостатичні системи обмінюються одна з одною речовиною, інформацією та енергією на речовинному, енергетичному і інформативно-регулятивному рівнях. У

¹ Жалинский А. Э. Работа с уголовным правом в структуре профессиональной юридической деятельности / А. Э. Жалинский // Журн. Высшей школы экономики. Право – 2008. – № 1. – С. 111.

межах традиційних інститутів кримінології таке розуміння означає необхідність аналізу і стимулювання соціально-активної поведінки потенційних потерпілих від злочину, організації справедливого поводження із жертвами злочинів як способу зміни системних взаємозв'язків і організації більш ефективного контролю над злочинністю. До того ж структурно-функціональний аналіз кримінального права вимагає від дослідників зосередження не лише на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід) чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), а й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми як такого правового явища, що самоорганізується².

Із цього боку кримінальне право має розглядатися як відкрита складна система, що знаходиться у постійному динамічному розвитку, взаємодії із суспільством, відтворюючись у процесі правореалізації задля розвитку духовних, соціальних та природничих першоджерел.

Неможливість виключно раціональної трактовки стабільності соціальних відносин та процесів зумовлює розгляд образу права як динамічної структури, що послідовно відтворює старі та формує нові правила поведінки. При цьому становлення права «забезпечується трансляційною та селективною функціями культури (правової культури)»³, де перша зумовлює інтерпретацію норми, а друга – інновацію, формулювання нових кримінально-правових заборон, що відповідають існуючим реаліям сучасного буття.

Проте те, що суперечить буттю права в епоху модерна та класицизму, з'явилося сутністю взаємодії права (в тому числі й кримінального) і

² Див.: Туляков В. О., Тулякова М. А. Динаміка кримінального права: основні закономірності / В. О. Туляков, М. А. Тулякова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2005. — Вип. 25. – С. 488–491; Бачинин В. А. Социально-правовая реальность как предмет макросоциологического анализа / В. А. Бачинин // Журн. социологии и социальной антропологии. – 2002. – № 2. – С. 65.

³ Честнов И. Л. Синергетика права как один из возможных ответов на вызов постмодерна / И. Л. Честнова // Синергетика и право. Труды теоретического семинара юридического факультета СПбИВЭСЭП. – СПб, 2001 – Вып. 5. – С. 33.

суспільства в постмодерністський період, надало можливості посилення застосування класичних ідей диференціації кримінальної відповідальності.

Це можливо як шляхом аналізу використання старих кримінально-правових заборон до нових ситуацій (інтерпретація кримінально-правової норми), так і шляхом розробки пропозицій та прецедентів щодо послідовних змін правової системи, інноваційного відтворення права (прийняття нової редакції, криміналізація діяння, пеналізація заборони).

При цьому порівняння різних режимів кримінально правового впливу, попередження злочинності та суспільної інтеграції у їхньому динамічному взаємозв'язку надають можливість з'ясувати найбільш ефективні утилітарні практики обмеження злочинності.

Відомою є позиція, що кримінальна заборона сьогодення, яка реалізується у правозастосуванні, знаходиться в постійному розвитку. Водночас і стабільна заборона минулого, що пов'язана із позитивним кримінальним правом, так само знаходиться у розвитку. У першому випадку мова йде про необхідність постійної корекції законодавства та практики його застосування відносно нових заборон (комп'ютерні злочини, наприклад), нових колізійних ситуацій, що зумовлено політичними процесами, прийняттям та ратифікацією відповідних міжнародних договорів та конвенцій, рішеннями Європейського суду з прав людини тощо. У другому випадку маються на увазі інтерпретаційні процеси у достатньо інерційному кримінальному законодавстві, які дозволяють, використовуючи аналогію права *sui generis* (призначення заходів безпеки та соціального захисту в КК, звужене чи поширене тлумачення кримінально-правової норми Верховним Судом України чи Вищим касаційним судом з розгляду цивільних та кримінальних справ), розповсюджувати дію старих норм на нові види відносин.

У такому сенсі динаміка кримінального права виступає не тільки і не стільки як процес правореалізації шляхом примусового чи вільного використання,

виконання, непорушення, застосування правової заборони, а й як процес формування та інтерпретації кримінально-правових норм у відповідності із потребами суспільного розвитку. Тобто у сучасних умовах динаміка кримінального права визначає характеристику постійного становлення та розвитку, відтворення кримінально-правових заборон на законодавчому й індивідуальному рівнях.

Як уже зазначалося вище, цей процес знаходиться у розвитку відповідно до двох концептів: формування кримінально-правового хаосу та нейтралізації останнього шляхом кардинальних (чи інтерпретаційних) змін у правовому регулюванні. З цього боку формування кримінально-правового хаосу є невід'ємною частиною розвитку взаємодії між кримінальним правом і суспільством за умов динамічних та не завжди послідовних змін у системі кримінально-правового реагування, що відображують очікування керуючої еліти та потреби суспільства.

Доказом динамічності кримінальної політики, що забезпечує хаос правової регуляції кримінально-правових відносин, є тенденції неузгодженого з потребами практики внесення змін та доповнень до чинного КК (категоризація злочинів), введення інституту кримінальних проступків до нового КПК України без відповідного вирішення питання у матеріальному праві, що нівелює принцип стабільності кримінально-правових відносин та послідовності законотворчої діяльності. У такому контексті кримінально-правове забезпечення соціального та економічного сталого розвитку держави, суспільства, особистості насправді уявляється соціополітичною фікцією, а не принципом кримінальної політики держави.

Просте арифметичне збільшення кількості заборон веде до дестабілізації правового буття, а отже, до необхідності майбутнього прийняття нової редакції кримінально-правової норми в цілому.

Віра в ефективність кримінально-правової заборони начебто віра у доброго царя. Однак життя досвід свідчить про інше. Безліч заборон розрахована на населення та правозастосувачів у цілому, але більшість злочинів вчиняють кримінально активні 10 % пересічних громадян.

Прошарок, що залишився, не реагує на заборони, оскільки не бачить у такій поведінці певного сенсу та не розуміє характерних рис самих заборон. Суперечність між каральною сутністю кримінальної політики та ступенем її узгодженості із суспільною думкою й суспільною свідомістю є очевидною.

До того ж орієнтація кримінального законодавства на передбачені Конституцією об'єкти та пріоритети захисту не співпадає із поширеністю та допустимістю порушень кримінально-правових заборон у суспільстві, що надає можливості впливу на кримінальну політику (через замовлення у законотворчому процесі криміналізації/декриміналізації), процесуальні функції тощо. Наприклад, під впливом розвитку сучасних корупційних практик відбуваються певні трансформації у суспільстві, що зумовлені використанням якостей ресурсів суспільства, пов'язаних із наданням публічних послуг. Можливо, кримінальне використання особою своїх повноважень, наданих у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності (у сфері адміністративній, соціальній, з надання правової допомоги, житлово-комунальній, інформаційній, медичній сфері оздоровлення й відпочинку, освітній, транспортній тощо) є публічною послугою, тобто публічно-владною діяльністю суб'єкта управління, яка пов'язана із виконанням відповідних повноважень та спрямована на забезпечення умов для реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної осіб за заявою останніх.

Саме ці діяння криміналізовано відтепер, виходячи з принципу диференціації кримінальної відповідальності. Отже, можна стверджувати, що в нашій державі існує відокремлений напрям кримінальної політики забезпечення професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг як відносно самостійного напрямку кримінально-правової політики України, під якою розуміється система заходів, що забезпечують криміналізацію, правозастосування та правореалізацію та спрямовані на охорону суспільних відносин, які здійснюються у сфері професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Проте ефективність цієї політики близька до нуля.

Звідси народ як замовник стабільної влади у зневірі до держави локально формує самостійні механізми реагування на злочинність (від індивідуальної помсти та самосудів до громадського осуду й процедур реституції). Державна інтервенція у сфері застосування кримінальної кари змінюється суспільною. І зараз ми знаходимося саме у цьому процесі, коли масова правотворчість, нехтування писаним правом та заборонами породжують формування акцій опору, протесту, збройних зіткнень. Тому, при забезпеченні охорони громадського порядку й суспільної безпеки в сучасних умовах обов'язком кожної демократичної держави є визначення меж між процесом реалізації політичних прав та свобод, законних інтересів громадян і порушеннями громадського порядку, у тому числі при проведенні масових заходів суспільно-політичними силами й окремими групами громадян.

Практика нашого повсякденного буття за останній рік свідчить, що групові (масові, публічні) заходи переростають в акти політичного або іншого (релігійного) екстремізму, самосуди, що створюють загрозу суспільній й державній безпеці, або, навпаки, супроводжуються розгоном маніфестантів, що за певних умов можна кваліфікувати як порушення політичних прав і свобод, принципів і норм міжнародного права та прав людини. З нашої точки зору, повстання народу – носія колективних прав людини є радикальним способом реалізації ним свого права на опір, що має реалізовуватися лише у межах чинності ст. 39 Конституції України, згідно з якою громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Це вимагає прийняття Закону України «Про свободу мирних зібрань», оскільки відсутність такого Закону сприяє неможливості законного притягнення до кримінальної відповідальності за групові порушення громадського порядку. Удосконалення кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності залежить від реформування українського

кримінального законодавства в контексті прийняття Закону України «Про кримінальні проступки».

Професіональна спрямованість кваліфікаційних особливостей правозастосування не може кореспондувати з інтеріоризацією норм населенням. І в цьому сенсі думка про правовий нігілізм населення лише підтверджує небажання розуміти конструкції, що суперечать настановам чи орієнтаціям особи або певної соціальної групи, які відтворював законодавець.

Більше того, у деяких випадках ми стикаємося з фактами нерозуміння деяких соціальних процесів, що існують у світі і що призводить до неможливості застосування тих чи інших визнаних юридичних конструкцій національним законодавцем.

Кримінальне право сьогодні знаходиться в пошуку доктрини, яка б поєднувала покарання, інші заходи відповідальності та заохочувальні норми в єдину систему. Фатальна підтримка стабільності індетерміністської моделі, яка «штовхається» з усіх боків, оскільки природний детермінізм особистої поведінки суперечить біхевіористським нормативним установам визначення винності особи через суб'єктивне інкримінування, є типовою помилкою теоретиків. Але іншої моделі немає, так як складно казати про об'єктивне ставлення у вину, та застосування концепції «небезпечного стану». Проте це треба робити і на жаль, необхідно.

У дійсності, як правило, кожен будь-який представник законодавчої гілки влади хоче внести зміни до КК, керуючись виключно бажанням посилити відповідальність. При цьому це правило носить універсальний характер. Наприклад, у сфері боротьби з піратством в останні роки у регіоні Сомалі відбувалися події, коли військові судна, керуючись мандатом Ради Безпеки ООН про застосування універсальної юрисдикції та затримуючи судна розбійників у територіальних водах, не могли застосовувати національні норми прапора судна (враховуючи процесуальні терміни та

питання захисту прав людини) та були не в змозі передавати затриманих осіб під юрисдикцію прибережної держави, оскільки саме ці країни (Сомалі, Нігерія, Гайана) передбачали страту чи довічне позбавлення волі за подібні дії. У таких випадках повинна має йтися йти про подальшу гармонізацію чинного законодавства. Однак відповідні технології ще не існують ані в морському, ані в міжнародному праві. Іншими словами, постає низка запитань: як та яким чином це бажання буде реалізоване, чи не попадемо ми у ситуацію, за якої війна влади із народом буде носити форму зловживань правом на формування заборон; хто, як і коли має контролювати законодавця? Ідеї А. П. Закалюка про формування законодавчої бази профілактики злочинів та кримінологічної експертизи законопроектів, на жаль, залишаються нереалізованими.

На наш погляд, кримінологічна експертиза є необхідною у будь-якому випадку внесення змін саме до КК України з тим, щоб на основі експерименту, опитувань чи інших засобів виміру з'ясувати, наприклад, як і яким чином розуміння майбутньої заборони сприятиме її виконанню. Ми загнали себе у глухий кут, коли йдучи шляхом від позитивізму догматів до природно-правової емпірики відчужень, залишили старі схеми як фікції при певних суперечностях кримінальної політики.

Невідворотність покарання, рівність та диференціація відповідальності, психологічна теорія вини, суб'єктивне ставлення у провину стали ідеологічними фікціями догматів минулого, що продовжують поширюватися й далі.

Маніхейство комуністичної ідеології формулювало жорстке ставлення до аксіом і принципів, які фактично існували не в дилемі «чорне-біле», а у взаємодії, коли, наприклад, принцип винного ставлення у провину реалізується саме оцінкою винності особи органами досудового слідства та судом у формулі визнання вини як складової частини суб'єктивної сторони

складу злочину. Таких прикладів неспрацьовування догматів класичної кримінально-правової доктрини безліч.

Звісно, ця тенденція має місце. Більше того, ми впевнені, що існування системної кризи кримінально-правового регулювання, за якої суворість законів компенсується необов'язковістю їх виконання, пов'язана із загальними за рівнем обов'язковості суперечностями, серед яких слід виділити:

- розмиття предмета кримінально-правового регулювання;
- приватизаційні процеси у кримінальному праві;
- віртуальність кримінального права у динамічних відносинах із населенням;
- існування кількох моделей кримінально-правового реагування на різних рівнях соціальної взаємодії.

До речі, саме відпрацьовування теоретичної моделі механізму кримінально-правового впливу в змозі надати імпульс догматичним дослідженням форм і структури Кримінального кодексу майбутнього. Не менш цікавим є питання джерельної бази, оскільки є нагальна необхідність формування бази законів *sui generis* разом із Кримінальним кодексом (закон про злочини проти миру та безпеки людства, закон про кримінальну відповідальність неповнолітніх, закон про кримінальну відповідальність посадових осіб, закон про кримінальну відповідальність військовослужбовців тощо). У протилежному разі ми постійно будемо зіштовхуватися із ситуацією, за якої, наприклад, заходи соціального захисту, що використовуються до малолітніх, будуть вживатися незаконно, оскільки останні не є суб'єктами злочину.

Керуючись цим, колективом учених Національного університету «Одеська юридична академія» було розглянуто процеси організації кримінально-правових відносин у сучасному бутті за умов гуманізації сучасної кримінальної політики та введення інституту проступку до діючого кримінального законодавства.

Під кримінальним проступком пропонуємо розуміти вид кримінального правопорушення, що має знижений ступень суспільної небезпеки, за який може бути призначено покарання, не пов'язане з позбавленням і обмеженням волі (арешт, виправні роботи, громадські роботи, штраф), що не тягне за собою судимості. У такій редакції кримінальний проступок стає самостійною категорією кримінальних правопорушень, він буде обмежений типовою санкцією, що відповідає його суспільній небезпеці, виключить такий правовий наслідок, як судимість, характерний для злочинів.

У подальшому загалом передбачається можливим розглянути питання кримінальних проступків із застосуванням інституту приватного обвинувачення. За такою моделлю проступками визнаються виключно правопорушення приватного характеру. Але це питання потребує додаткових досліджень.

Подальший розвиток доктрини кримінального права у галузі характеристик інституту кримінальних проступків може бути поділено на дві стадії.

Перша – операціональна (узгодження існуючого та розробка нового кримінального законодавства, що базується на принципі наступності кримінально-правової заборони). Це вимагає від дослідників у майбутньому вирішення цілої низки питань, до яких можуть бути віднесені такі:

По-перше, питання співвідношення міжнародного кримінального законодавства із супранациональним та національним кримінальним законодавством. Мова йде про викликані процесами глобалізації та транскордонними міграційними потоками злочинності релятивістські характеристики розуміння кримінальних правопорушень, зловживань правом та злочинності на світовому рівні у порівнянні із характеристиками та нормативним визначенням злочинів на рівні міждержавних угруповань, співдружності окремих держав, які залежать від соціокультурних, етнополітичних, економіко-географічних та інших процесів. Отже є

потрібним теоретичне обґрунтування не лише техніки апроксимації міжнародно-правових норм, а й форм і методів узгодження складів загальнокримінальних злочинів та (у майбутньому) санкцій за їх вчинення у міждержавних угрупованнях, а також формування єдиного підходу до правил кваліфікації злочинів транснаціонального характеру (незаконний обіг наркотиків, зброї, людських ресурсів, природних ресурсів, предметів історичної спадщини, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, комп'ютерні злочини). Це стосується аналізу нормативних актів та кримінальних правопорушень, що регулюються на наднаціональному рівні (право Європейського Союзу, транзитивне право державних спільнот – СНД). Європейська спільнота прийняла значну кількість рекомендацій, спрямованих на криміналізацію злочинів (відмивання доходів, шахрайство, незаконний обіг наркотиків, осіб, зброї, корупція, расизм, ксенофобія, забруднення моря тощо). Крім того, існують чисельні приклади кооперації у кримінальних аспектах, більше того, деякі питання, що стосуються превенції організованої злочинності та протидії тероризму, знаходять своє вирішення у колективних рішеннях Комітету міністрів Ради Європи. Проте питання гармонізації національних правових систем та апроксимації міжнародних нормативних актів вирішуються недостатньо ефективно чи не вирішуються загалом. Навіть остаточне завершення процесу приєднання до європейської системи протидії злочинності, підписання, ратифікація, приєднання, визнання міжнародних договорів не виправдують новацій. Справа у тому що згідно з останніми тенденціями європейські держави прагнуть досягнути лише базового рівня гармонізації у частині криміналізації транскордонних злочинів та у частині підтримки взаємного визнання судових рішень.

Так, функціонування Єдиної Європейської суддівської площини, яка згідно з Стокгольмської програми дій у сфері юстиції та у внутрішніх справах (2009 р.) має бути створеною у 2014 р., зустрічається із великими складнощами, оскільки тільки зараз (майже через 10 років спроб та помилок)

ставиться питання щодо гармонізації кримінального законодавства країн - учасниць у частині визначення диспозицій та санкцій таких злочинів, як крадіжка, міжнародні нелегальні перевезення (торгівля людьми, нелегальна імміграція, сексуальна експлуатація), тероризм, відмивання доходів, шахрайство з інтелектуальними ресурсами, кіберзлочинність, злочини проти довкілля, злочини, що пропагують ідеї расизму та ксенофобії;

По-друге, аналіз закономірностей впливу транснаціональних правил корпоративної поведінки (*lex mercatori, lex medici, lex sportive*) на динаміку криміналізації у національних юрисдикціях. Транскордонний характер дій МВФ, ВОЗ, ФІФА, що забезпечують системний вплив означених норм на законодавство окремих держав, не потребує доказів. Але саме процеси інтерпретації кримінальних заборон згідно вимогам транснаціональних структур потребують ретельного аналізу з точки зору відповідності останніх юрисдикційним процесам.

Перспективним напрямом є також проведення наукового аналізу економічних вимог та зловживань правом з боку окремих корпорацій та їх впливу на формування кримінальної політики окремих держав. Тому взаємозв'язки між правом, корпоративною етикою транснаціональних корпорацій, субкультурою транснаціональних злочинних угруповань та суверенним кримінально-правовим регулюванням мають бути більш ретельно розглянутими як з точки зору існування злочинів, так і проступків та зловживань правом.

По-третє, доктринальне обґрунтування новелізації кримінального закону, розробка типових модельних кодексів чи відповідних розділів кримінального закону, спеціальних кримінальних законів. Виникає потреба в обґрунтування існування кількох підстав кримінальної відповідальності (загальних та особливого роду), а також у їх нормативному визначенні поряд із розробкою єдиних стандартів непритягнення, звільнення та пом'якшення кримінальної відповідальності;

По-четверте, розробка модельних нормативних актів кримінально-правової спрямованості. Мова йде, наприклад, про комунікативні девіації нового типу, питання віртуального кримінально-правового впливу, апології насильства та жорстокості, провокування масових заворушень через соціальні мережі (Н. А. Савінова).

Друга стадія пов'язана із формуванням основ доктрини співвідношення публічних і диспозитивних засад у правотворенні та правореалізації, а також розробкою новітніх підходів до розуміння сутності кримінального правопорушення й заходів кримінально-правового поводження із правопорушниками. Саме концепти кримінального правопорушення та кримінально-правового поводження потребують найбільшої уваги при формуванні нового законодавства.

Вважаємо необхідним також більш предметно зосередитися ще на одній проблемі у сучасній кримінально-правовій науці. Мова йде про кримінально-правове поводження.

Термін «поводження» (*treatment*) виник за часів перших Конгресів ООН з питань профілактики злочинності та поводження з правопорушниками. Зміст цього терміна було з'ясовано ще у перших документах ООН⁴, які були присвячені розробці мінімальних стандартів охорони прав людини у процесі реалізації кримінальних правовідносин.

За радянських часів термін «поводження» набув відому критичну оцінку, оскільки вважалося, що саме для його існування капіталістична влада має можливість застосовувати репресивний апарат проти девіантів або використовувати інші репресивності за характером правові заходи медичного й реабілітуючого характеру.

На Заході проблематика поводження пов'язана із програмами медичної та соціальної реабілітації правопорушників і жертв злочинів, застосуванням

⁴ Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими // Зб. нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / уклад. В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юрид., 2008. – С. 78–90.

нейробіологічних методик корекції особи, заходів ресоціалізації та соціальної реабілітації, які надають особи право на надію на найкраще навіть в умовах довічного позбавлення волі.

До речі, питанням реалізації права на соціальну реабілітацію присвячене відоме рішення ЄСПЛ «Vinter and others v. the United Kingdom» (2013 р.).

В українській літературі у працях Т. А. Денісової, О. В. Козаченка, Н. А. Мирошніченко, А. А. Музики, М. І. Панова, В. І. Тютюгіна питанню окремим видам кримінально-правового впливу, які асоціюються із поведженням, було надано особливу увагу. Проте загалом в українській кримінально-правовій літературі цей термін не отримав поширення. Частково цей термін використовується фахівцями у галузі кримінально-виконавчого права у зв'язку з особливостями застосування режиму відбування та індивідуалізації покарання чи особливостями застосування примусового лікування і примусових заходів медичного характеру. Проте такі характеристики лише частково відображують комплексний характер цього явища, що може бути охарактеризоване як форма реалізації кримінально-правового впливу на локальному та індивідуальному рівнях соціальної взаємодії.

Отже, з нашої точки зору, термін «кримінально-правове поведження» має включати всі можливі заходи кримінально-правового впливу на особу злочинця та потерпілого з метою їх соціальної реабілітації та адаптації (заходи безпеки, заходи соціального захисту, компенсаційні заходи тощо).

Таким чином, сучасна кримінально-правова політика формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та особливості поведження зі злочинцями та потерпілими.

Зрозуміло, що проблема кримінальних проступків та поведження з правопорушниками у сучасних умовах пов'язана із формуванням окремих напрямів кримінально-правової доктрини, що:

- розглядають правореалізацію;
- пояснюють процес інтерпретації норми як нормативного буття;
- вивчають патології та закономірності інтерпретаційних процесів на національному (закон та законодавець), груповому (правозастосувачі) та індивідуальному рівнях;
- надають орієнтири виходу із правового хаосу та формування кримінально-правового законодавства сталого типу, для якого ідея сталого розвитку є головною правотворчою ідеєю, ідеєю сучасного регулювання найбільш важливих процесів динаміки взаємодії правової та злочинної поведінки, а так само та зловживань правом із боку всіх суб'єктів кримінальних правовідносин.

Туляков А. В. Современное уголовное право: ренессанс модели стабильного развития

В работе предпринята попытка представить ориентиры по формированию уголовно-правового законодательства, для которого идея устойчивого развития является главной правотворческой идеей, идеей современного регулирования наиболее важных процессов динамики взаимодействия правового и преступного поведения, а так же злоупотреблений правом со стороны всех субъектов уголовных правоотношений.

Ключевые слова: *уголовная политика, уголовный проступок, криминализация, лимиты правового запрета.*

Tulyakov A. V. Modern criminal law: Renaissance of model of steady development

Criminal legislation formation under sustainable development concept is analyzed in this issue. Some notions on dynamics of criminal and legal behaviors, abuses of power interaction from all of criminal legal relationships' subjects are shown.

Key words: *criminal policy, criminal misdemeanor, criminalization, limits of legal prohibition.*